

E. Druhá světová válka (1939 – 1945)

1. Význam Druhé světové války a její role v dějinách

Druhá světová válka trvala 6 let (od 1. září 1939 do 2. září 1945) a zasáhla prakticky všechny světadily. Ani to však samo o sobě nevysvětlí, proč je stále znovu vydatně připomínána, ačkoli řady jejích přímých pamětníků (neřkuli účastníků) se již rychle tenčí. Druhá světová válka totiž zaujímá v dějinách bojových konfliktů zcela ojedinělé místo, a to především z těchto důvodů:

1. Druhá světová válka ukázala, že **mezinárodní sporné otázky** související s První světovou válkou **nebyly Versaillesko-washingtonským systémem vyřešeny**. Laická představa o dvou desetiletích míru (1918 – 1939) je do značné míry iluzí: mezi sovětským obléháním Varšavy 1920 a začátkem japonské agrese v Číně (1931) uplynulo pouhých 11 roků. Druhá světová válka se tak s odstupem času jeví nikoli jako nenadálé narušení světového míru, ale jako jen **další etapa v dlouhodobém zápase mezi tržní demokracií a totalitarismem**.

2. Válku rozpoutaly státy sdružené do bloku nazývaného **Osa** a ovládané **fašistickými a militaristickými diktaturami**, a jejich první útoky vedly **proti demokratickým zemím**. Po 2 letech nejasného lavírování však byl do války zatažen **také komunistický Sovětský svaz**: připojil se **ke spojeneckému bloku demokratických států** a výrazně se podílel na společném vítězství. Válka znamenala praktickou likvidaci fašistických režimů (i fašismu jako vlivné politické ideologie), ale **debata o silných i slabých stránkách tržní demokracie a komunismu tím nebyla uzavřena** – spíš naopak. Rejstřík politických sil i proudů, které využívaly – a dodnes využívají – průběh Druhé světové války jako nástroj pro své ospravedlnění, je poměrně široký.

3. Druhá světová válka zasáhla – zejména v Evropě – **populaci**, která pod vlivem politických proklamací už **začínala věřit v ideu věčného míru**. Ukázalo se však, že navzdory vzletným heslům o vstřícnosti a spolupráci **stále existují velmocenské zájmy** silných mezinárodněpolitických hráčů.

4. Válka vpadla s nepředstavitelnou brutalitou **do společnosti, která již žila běžným životem**, jež známe i dnes. Smrt a kruté strádání náhle zahrozily lidem, kteří se do té doby zcela orientovali na poklidnou práci, na studium, rodinný i společenský život, sport, víkendové zábavy apod.: tento kontrast přinesl obrovské psychické trauma, které trvale poznamenalo celou generaci.

5. Obsazování dobytých území armádami Osy bylo spojeno s **rozšiřováním fašistické diktatury**: obyvatelstvo okupovaných zemí náhle muselo **volit mezi nenápadným přežíváním, odporem či odbojem, ale i kolaborací s nepřitelem** – často šlo o velmi těžká dilemata.

6. Zatímco v První světové válce bylo civilní obyvatelstvo ohroženo jaksi na okraji frontových bojů, ve Druhé světové válce byl **rozdíl mezi frontou a zázemím** mnohem **menší** (celkové ztráty na životech byly mezi civilisty výrazně vyšší než mezi vojáky). Běžným důsledkem válečných úspěchů Osy se staly také **systematické přesídlování či fyzická likvidace různých skupin obyvatel v řádu statisíců a milionů**; něco takového a v tomto rozsahu světové dějiny do té doby nezažily.

7. Válka měla **tvrdý dopad na ekonomiku, školství, kulturu apod.** a přinášela také **masivní válečnou propagandu**.

2. Bojující strany

Druhé světové války se **zúčastnilo 61 států** (mnohé z nich však jen diplomaticky, tedy formálně). Obě válčící strany se z velké části shodovaly s Ústředními mocnostmi a Dohodou z První světové války, ale existovaly také státy, které ve srovnání s první válkou přešly k opačné straně (např. Itálie, Japonsko, Turecko). I v Evropě ubylo neutrálních států. Podobně jako v letech 1914 – 1918 i tentokrát leckteré válčící státy – včetně několika velmocí – do války vstupovaly teprve postupně nebo neválčily po celou dobu.

1. **Osa**: válečný **fašisticko-militaristický blok**, který válku rozpoutal. Jeho páteř tvořily tři velmoci: **Německo** (od r. 1938 rozšířené o Rakousko a české a moravské pohraničí), **Itálie** (se svými koloniemi a s Etiopií okupovanou od 1935 a s Albánií okupovanou od jara 1939) a **Japonsko**

(v r. 1910 anektovalo Koreu). K této Ose Berlín-Řím-Tokio se přimkly další státy: Maďarsko, Rumunsko, Finsko, Slovensko (osamostatněné od března 1939), Bulharsko, Chorvatsko (osamostatnilo se 1941 od Jugoslávie), Mandžusko (severovýchodní Čína, loutkový stát vzniklý 1932, existoval z vůle japonských okupantů), Thajsko.

2. Spojenci: válečný **demokraticko-komunistický blok**, který vznikl velmi postupně až v průběhu války především ze zemí napadených Osou: **Velká Británie** (nejdéle válčící stát Druhé světové války – od 3. 9. 1939), **Francie** (první její bojové akce se odehrály na jaře 1940, ale severní polovinu země včetně Paříže tehdy obsadilo Německo a tato okupace vydržela až do 1944), **Spojené státy** (od prosince 1941), **Sovětský svaz** (od června 1941), **Čína**, britská dominia Austrálie, Nový Zéland, Jižní Afrika, Kanada, britské kolonie (Britské Somálsko, Indie, Barma), francouzské kolonie (dnešní Alžírsko, Tunisko, Senegal, Čad aj.), Egypt, Polsko (jeho přepadením ze strany Německa 1. 9. 1939 válka vypukla), Belgie, Nizozemsko, Lucembursko, Dánsko, Norsko, Řecko, Jugoslávie (bez Chorvatska), odbojová hnutí Poláků, Čechoslováků, Francouzů, Jugoslávců, Rumunů, Albánců aj.

Trosky katedrály v anglickém městě Coventry se staly světoznámým svědectvím o hrůzách Druhé světové války: většina města byla prakticky zničena při německých náletech v r. 1940.

Shrnutí:

Druhá světová válka svými příčinami i charakterem úzce navazuje na První světovou válku. V letech Druhé světové války se fašisticko-militaristický blok Osa pokusil dobýt a ovládnout praktický celý svět: státy, které napadl nebo které se cítily jím ohroženy, se zformovaly do demokraticko-komunistické aliance nazývané Spojenci, která nakonec ve válce zvítězila. Válka však mimořádně intenzivním způsobem ovlivnila všechny oblasti tehdejšího života a přinesla značné útrapy nejen vojákům a oblastem bojů, ale i civilistům v hlubokém zázemí. Bezpříkladně rozsáhlé byly ztráty na životech (jednalo se o největší válku všech dob), ale i vliv na názory a způsob života poválečných generací.

Otázky a úlohy:

1. Zjistěte, kde v místě vašeho bydliště nebo školy, nebo případně v životě vaší rodiny se výrazněji projevil průběh a vliv Druhé světové války.

2. Porovnejte složení obou válčících bloků Druhé světové války s někdejšími Ústředními mocnostmi a Dohodou.

3. Připomeňte si vojenské konflikty, které Druhé světové válce předcházely ve 30. letech.

Výběr z odborné literatury: John Campbell: Druhá světová válka. Praha 1995. Druhá světová válka. Praha 1985. Druhá světová válka 1939 – 1945 na vlastní oči. Praha 2010. Druhá světová válka: od Blitzkriegu k Hirošimě. Praha 2010. Winston S. Churchill: Druhá světová válka, I. – VI. díl. Praha 1992 – 1995. Kronika druhé světové války. Praha 2000. H. P. Willmott – Charles Messenger – Robin Cross: Druhá světová válka. Praha 2005.

3. Příčiny

1. Druhou světovou válku rozpoutaly politické síly, které se cítily ohroženy rozvojem tržní demokracie v podmínkách moderní společnosti a mezinárodním vlivem komunismu. Názory a postoje strůjců války můžeme ve stručnosti vyjádřit takto (již jsme se s nimi setkali při sledování vývoje italského a německého):

a) **Moderní společnost**, založená na všeobecné liberalizaci po skončení První světové války, je ve své podstatě **pokrytecká**, neboť volby, označované za svobodné, ve skutečnosti jen slouží **nadvládě hrstky vlivných boháčů (plutokratů)**, a přitom nedokáží zabránit **světovládnému spiknutí připravovanému bolševiky**.

b) Moderní společnost, ovládaná **zájmy velkobyznysu**, vede řadové občany k tomu, aby žili jen přítomností, utráceli čas i peníze v povrchní zábavě, **pohrdali osvědčenými hodnotami a neuznávali tradiční autority**.

c) **Pařížská mírová konference** a navazující diplomatické aktivity jen **posílily vliv západních velmocí**, jež chtěly upevnit svou dominanci na světové scéně na úkor zemí střední a východní Evropy i zemí asijských – v těchto oblastech se však udržela opozice vůči Západu.

d) **Tvrdé podmínky pařížských mírových smluv** učinily především z Němců národ druhé kategorie. Podobně se cítili kráceni i Italové a Japonci, kteří sice patřili po r. 1918 k vítězným národům, ale viděli, že jiné velmoci na válce vydělaly více.

e) **Světová hospodářská krize** ukázala, že proklamovaná lidská práva a svobody jsou jen chatrnou slupkou, za níž se skrývají **příkré sociální rozdíly**: zvolené vlády nehájí zájmy svých voličů, ale svých velkopřemyslnických a bankéřských mecenášů.

f) Neschopnost lidu evropských národů čelit tomuto zhoubnému vývoji je dána z velké části tím, že tyto **národy jsou kontaminovány** – biologicky i kulturně – **příslušníky národů jiných, často méně hodnotných**.

g) **Nenávist** se tu obrací **především proti Židům**: ti jsou spojováni jak s odlišnou, svébytnou kulturou, tak i s nadnárodním podnikáním a s mezinárodním komunismem.

h) V některých významných tradicionalistických rodinách, ale i v prostředí středních vrstev existují – a jsou připraveny vyniknout – **osobnosti s vůdcovskými schopnostmi**, které mohou vládou pevné ruky sjednotit nejen svou zemi, ale také širší oblast nebo kontinent, ba i celý svět.

i) Dosáhnout tohoto cíle je nyní možné: jde jen o to, **spojit antimodernistické myšlení s využitím nejmodernější techniky**, především na poli zbrojním a válečném.

2. Fašistické a militaristické diktatury byly **podporovány velkopodnikatelskými kruhy** svých zemí (jak jsme to poznali již v Německu): zbrojení umenšilo nezaměstnanost a nastartovalo ekonomický růst, vypjatý nacionalismus (i rasismus) směřoval společenské frustrace vůči menšinám, zatímco většinu obyvatelstva přesvědčoval o souladu jejích zájmů s držiteli moci.

3. Vypuknutí i průběh Velké hospodářské krize ukázaly, že **tržní demokracie postrádají řadu sebeočistných mechanismů**.

4. Britská a francouzská politika appeasementu již **nedokázala hrozbu války odstranit**: naopak utvrdila především hitlerovský režim v přesvědčení, že západní demokracie jsou vnitřně slabé a na mezinárodním poli v defenzivě.

5. Strůjci války mohli – při vědomí série konfliktů, které rozpoutali a úspěšně vedli od počátku 30. let – **chápat Druhou světovou válku** nikoli jako začátek nového dramatu, ale **jako dovršení vývoje**, který již započal.

4. Místo války v dějinách vojenství

1. Ve Druhé světové válce se dále rozvinuly **všechny tendence**, které se objevily jako nové v **První světové válce**. Kromě toho však válka 1939 – 1945 měla i některé **další rysy**.

2. Osa oživila a uplatnila strategii bleskové války: schopnost rychlého manévrování byla jedním ze základních předpokladů válečného úspěchu (proto také výrazně ubylo zákopových bojů).

3. Klíčovou zbraní se stalo letectvo, které se dělilo na taktické (stíhací) a strategické (bombardovací): to je zřetelný počátek vývoje, vrcholícího na přelomu 20. a 21. století, kdy válka vedená ze vzduchu znamená nejučinnější způsob válčení. Za Druhé světové války stíhačky narušují postup pozemních vojsk i přepravu vojenského materiálu, bombardéry obracejí v sutiny pevnosti, nádraží i celá města. Letadla svými rozměry, rychlostí, doletem i výškovým dostupem výrazně překonávají letectví předválečné éry. Zároveň se ovšem zlepšuje i **protiletectvá ochrana** (poplachy, kryty, protiletadlové kanony...).

Japonští vojáci u minometu při útoku v Barmě

4. Objevuje se nová vojenská technika: letadlové lodě (prudce zvyšující rychlost i dosah námořních operací), **raketové střely** (sovětské raketometry Kat'uška na nákladních autech nebo německé balistické V1 a V2 s doletem až 300 km), **radary** pro sledování vzdušného prostoru i mořské hladiny za snížené viditelnosti.

5. Obě válčící strany usilovaly o sestrojení jaderné (atomové) bomby se superničivým účinkem (tlaková vlna, žár, radioaktivní záření). Úspěšní nakonec byli Spojenci a v srpnu 1945 americké letectvo shodilo 2 atomové bomby na Japonsko, čímž byl výrazně přiblížen konec války.

6. V celé válce nebyly nasazeny chemické zbraně. Ovšem s využitím **jedovatého plynu** se nacisté dopouštěli – v koncentračních táborech – **hromadného vyvražďování** milionů obyvatel z okupovaných území.

7. Velmi významnou úlohu sehrála vojenská špionáž (a kontrašpionáž), do níž se zapojovali i odvážlivci z řad civilistů.

8. Německá branná moc se opírala nejen o armádu, ale i o špičkově vyzbrojené, početné a až fanaticky zaujaté síly stranických ozbrojenců **SS**, jejichž vůdcové nakonec zastávali mnohá prominentní místa v celém systému nacistické vlády v Evropě. Pozemní armáda wehrmacht a SS úzce spolupracovaly s tajnou policií **gestapem**.

9. Na druhé straně Spojenci při svém postupu využívali **součinnost s odbojovými skupinami** na okupovaných územích a sami je podporovali.

10. Základním předpokladem konečného vítězství byl dostatečný **přístup ke zdrojům energetických surovin, především k ropě**. Osa byla v tomto souboji zřetelně znevýhodněna a reagovala na to plánováním ambiciózních útočných operací.

Shrnutí:

Bezprostřední vliv na rozpoutání nové světové války měla Velká hospodářská krize a politika appeasementu, ale velkou roli hrály i některé kulturní, psychologické a sociologické rysy moderní evropské společnosti. Druhá světová válka se použitými typy zbraní, způsobem válčení, masivním ohrožením civilistů, významnou úlohou ekonomických aspektů aj. stala mohutným přímým předchůdcem válek vedených v následujících desetiletích.

Otázky a úlohy:

1. Zopakujte si, kdy a kde byla před r. 1939 uplatňována strategie bleskové války.
2. Zjistěte podrobnosti o způsobu, jakým fungují raketové a jaderné zbraně.
3. Kde v dnešním světě existují takové případy nevraživosti mezi národy, že tam hrozí válka?

Výběr z odborné literatury: Philip Jowett: Japonská armáda 1931 – 1945. Brno 2007. David Stone: Hitlerova armáda 1939 – 1945. Praha 2012. Zbraně Druhé světové války: velká encyklopedie. Praha 2000.

5. První etapa války: dobytí Polska a Zimní válka (1939 – 1940)

31. srpna 1939 došlo k zinscenovanému konfliktu na německém rozhlasovém vysílači **Gliwice** v těsné blízkosti hranice s Polskem. Vysílač (stojí dodnes a je nejvyšší dřevěnou stavbou Evropy) přepadla skupina německých agentů v polských uniformách a odvysílala odtud krátký antiněmecký text v polštině. Na místo zároveň přivezla skupinu koncentračnických vězňů přinucených obléci polské vojenské uniformy: Němci pak tyto vězně u vysílače zastřelili. Celá akce (připravená Reinhardem Heydrichem a doprovázená několika dalšími, menšími německými pohraničními provokacemi na hranici s Polskem) tak vypadala jako polské násilné narušení německého území.

1. září 1939 za úsvitu **německá armáda vpadla do Polska**, čímž **začala Druhá světová válka**. Hitler vzápětí ve veřejném projevu v Reichstagu prohlásil, že Poláci se dopustili agrese vůči Německu, a oznámil zahájení války proti Polsku. Leckomu se stále ještě mohlo zdát, že jde jen o izolované, pouze německo-polské střetnutí.

První výstřely války vypálila **německá bitevní loď Schleswig-Holstein** na malou **polskou pevnost Westerplatte** u ústí gdaňského přístavu. Vzápětí se přidala i německá pěchota a letectvo. Dvě stovky Poláků se bránily mnohonásobné přesile celý týden: pobily několik set Němců, samy ztratily jen 17 mužů a vzdaly se, až když bylo jasné, že žádné polské posily jim nepříjdou. Obrana Westerplatte se stala proslulým příkladem polského vlasteneckého hrdinství.

Druhá světová válka právě začíná...

Německé pozemní armády útočily do Polska ze západu a z německého Východního Pruska na severovýchodě. Uplatnily strategii **blitzkriegu**, polské letectvo zničily ještě dříve, než vzlétlo, a polská pozemní armáda, která vyrukovala dokonce ještě i s jednotkami jezdeckva, neměla šanci.

Francie a Velká Británie vyhlásily 3. září válku Německu, ale na pomoc Polsku nepodnikly žádnou pozemní vojenskou akci. Naopak německé ponorky začaly potápět britské lodě. Spojené státy aj. oznámily vzápětí svou neutralitu (avšak 5. září vyhlásilo Polákům válku Slovensko).

Do poloviny září **německá vojska obklíčila Varšavu**: zničila přitom značnou část polské armády. Sovětský předseda vlády a zároveň ministr zahraničí Vjačeslav Molotov blahopřál k tomuto úspěchu německé vládě a Sovětský svaz začal připravovat vpád do východního Polska v souladu s rozdělením sfér vlivu mezi Německem a Sovětským svazem v tajném dodatku ke smlouvě z 23. srpna 1939. 16. září obránci Varšavy odmítli německou výzvu, aby se vzdali, a **německé letectvo vzápětí zahájilo rozsáhlé ničivé bombardování města**.

17. září Rusové zaútočili na východní Polsko. Stalin to zdůvodnil snahou uchránit tuto oblast, s výraznou převahou obyvatelstva běloruské a ukrajinské národnosti, před nastalým chaosem. Předchozí německé úspěchy způsobily, že nakonec **Rusové získali právě jen toto východopolské území**, ačkoli v srpnové smlouvě si nárokovali celou polovinu Polska až po řeku Vislu, na níž leží Varšava. Protože se však právě do východního Polska stáhly předtím neporažené zbytky polské armády, **Rusové tu zajali podstatnou část polského důstojnictva** (asi 25 tisíc mužů: profesionálních vojáků-důstojníků i mobilizovaných příslušníků polské inteligence různých hodností). **Polský prezident Ignacy Mościcki (1867 – 1946) a polská vláda emigrovali přes Rumunsko do Francie**. **27. září kapitulovali polští obránci pobožené Varšavy**.

28. září 1939 se v Moskvě konalo – podobně jako v srpnu – **setkání německého ministra zahraničí Joachima von Ribbentropa s Molotovem a Stalinem**: byla tu podepsána **nová německo-sovětská smlouva, tentokrát o hranicích a přátelství**: hlavním obsahem bylo stanovení nové, společné hranice (německo-sovětské sousedství se obnovilo po 20 letech); navíc Německo

souhlasilo s budoucí sovětskou invazí do pobaltských republik s tím, že Litva, která podle srpnové smlouvy měla celá připadnout Německu, bude rozdělena mezi obě velmoci, aby Sovětský svaz byl odškodněn za svůj nynější jen menšinový podíl v Polsku.

Dobyté polské území od r. 1939

Polsko bylo tedy rozděleno na 3 části: západní byla přímo připojena k Německu, prostřední byla proměněna v **Generální gouvernement**, kde německá vojenská správa připravovala jeho germanizaci, a východní část byla připojena k Sovětskému svazu. Někteří historici označují celé toto uspořádání jako **Čtvrté dělení Polska**: přiřazují ho tedy k trojímu likvidačnímu dělení polského státu z 2. poloviny 18. století – tehdy se účastnily Rusko, Prusko a Rakousko.

Z německo-sovětské smlouvy o hranicích a přátelství z 28. 9. 1939:

(...) Vláda Německé Říše a vláda SSSR určily za hranici svých přirozených národních zájmů na území bývalého polského státu linii, která je vyznačena na přiložené mapě... Vláda Německé Říše a vláda SSSR považují toto řešení za pevný základ pro pokračující rozvoj přátelských vztahů mezi svými národy. (...)

Německo-sovětské přátelství, zpečetěné polskou krví, umožnilo Stalinovi naplnit další cíl sovětské (a ruské) zahraniční politiky: posunout hranice dál na západ ještě i v dalších oblastech. První takovou akcí se stala **Zimní válka (1939 – 1940) mezi Sovětským svazem a Finskem**.

Sovětský svaz od října 1939 požadoval na Finsku odstoupení oblastí v blízkosti sovětského Leningradu. Jako kompenzaci za tato strategicky i hospodářsky cenná území Sovětský svaz nabízel rozlehlou, ale jinak tehdy nevýznamnou oblast u severního polárního kruhu. Finové odmítli, takže Sovětský svaz je v listopadu křivě obvinil z ostřelování ruského pohraničí a vzápětí zaútočil na Finsko s cílem svrhnout tamější vládu a celé Finsko anektovat. Sovětská armáda měla drtivou převahu, ale její velitelský sbor byl ořesen nedávnými Stalinovými personálními čistkami, takže Finové dokázali útoku statečně čelit. Na jejich stranu se postavila světová veřejnost i demokratické velmoci. V prosinci byl **Sovětský svaz** jako agresor **vyloučen ze Společnosti národů** a Britové a Francouzi podpořili Finsko dodávkami zbraní. **Sovětský svaz** dosáhl válečného **vítězství** až v březnu 1940 a donutil Finy k odstoupení jihovýchodního Finska a části polárních území.

Shrnutí:

Druhá světová válka začala 1. 9. 1939 německým přepadením Polska. Když se pak k útoku přidali z východu i Rusové, Polsko bylo během jediného měsíce poraženo a jako stát zaniklo: většinu jeho území získalo Německo, východní část anektoval Sovětský svaz. Obě velmoci pak druhou vzájemnou smlouvou potvrdily rozdělení svých sfér vlivu v Pobaltí a Sovětský svaz mohl v Zimní válce (1939 – 1940) dobýt jihovýchodní Finsko.

Otázky a úlohy:

1. Podle dějepisných i současných map zjistěte a zhodnoťte, jakými změnami ve 20. století prošlo území polského státu.
2. Se Zimní válkou je spojen populární pojem *Molotovův koktejl*. O co se jedná?
3. Měly Francie a Velká Británie více důvodů angažovat se v Zimní válce? Objasněte.

Výběr z odborné literatury: Carl Van Dyke: Zimní válka. Brno 2007. Ivan Hrbek – Jaroslav Hrbek: Salvy nad vlnami. Praha 1997. Janusz Piekalkiewicz: Polské tažení. Praha 2007.

6. Druhá etapa války: konec Podivné války a německá ofenziva 1940

Období od podzimu 1939 do jara 1940 bylo v západní Evropě naplněno jen občasnými nevelkými střetnutími na moři a ve vzduchu mezi Brity a Němci. Pro tuto atmosféru napjatého očekávání se vžily názvy *drôle de guerre* (**podivná válka**), *phoney war* (šáškovská válka) nebo prostě *sitzkrieg* (válka vsedě). Obě strany se ovšem připravovaly na brzké horké válčení. V březnu 1940 se **Hitler** v Alpách setkal s **Mussolinim**, který mu slíbil zapojení Itálie do války; o dva dny později **padla francouzská vláda mnichovana Daladiera**. Mezitím v Londýně už probíhaly horečné přípravy na německé bombardování: začalo nepřetržité sledování vzdušného prostoru, Londýňané dostali plynové masky, děti a mladé matky byly evakuovány na venkov, ve městě vznikly početné protiletadlové kryty (bylo využito i metro) a magistrát dal vyrobit milion rakví.

9. dubna 1940 Německo zahájilo největší útočnou operaci celých svých dosavadních dějin. Německé ozbrojené síly vpadly **do Dánska a Norska**. Dánsko bylo obsazeno během jediného dne. V Norsku trval boj déle: norskou armádu podpořili Britové a Francouzi (a také oddíly polských námořníků) a obráncům pomáhal i členitý terén. Německé námořnictvo však disponovalo silnou leteckou podporou, kterou Spojenci postrádali. Němci tak rychle obsadili všechny významné norské přístavy s výjimkou severně položeného Narviku, který se bránil až do začátku června (nezamrzající přístav Narvik byl velmi významným překladištěm skandinávské železné rudy, jejíž dodávky z neutrálního Švédska byly životně důležité pro německý válečný průmysl). Norský král Haakon VII. (1872 – 1957) a vláda přesídlili do Londýna (od podzimu 1939 tam takto pracovala již polská vláda). Němci zřídili v Norsku **okupační správu**, jíž podléhala **kolaborantská loutková norská vláda**, vedená norským fašistou **Vidkunem Quislingem** (1887 – 1945).

10. května 1940 Německo zahájilo mohutný útok na západ. S hrozbou francouzské pevnostní Maginotovy linie v Porýní se vypořádalo tak, že ji prostě obešlo útokem přes **Belgii**; napadeno a dobyt bylo také **Nizozemsko a Lucembursko**. Hned první hodiny bojů na nové, západoevropské frontě politicky smetly britského premiéra Chamberlaina, posledního aktivního appeasera. Na jeho místo nastoupil **sir Winston Churchill** (1874 – 1965). Pocházel ze známé šlechtické rodiny dlouhodobě činné v britské konzervativní politice. V mladých letech působil jako voják v různých britských koloniálních válkách, pak zastával postupně několik ministerských úřadů, za První světové války strategicky řídil britské námořní operace proti Turecku, na konci války propagoval dohodovou vojenskou intervenci proti bolševické vládě v Rusku. Ve 30. letech byl rozhodným odpůrcem svého stranického předáka Chamberlaina, odmítal jakékoli ústupky Hitlerovi. Nyní se stal rozhodující osobností britské politiky a jedním z vůdců celé spojenecké koalice.

sir Winston Churchill

Němci uplatnili v západní Evropě opět **blitzkrieg**. Znovu vsadili na **rychlý postup pozemních vojsk (v čele tanky, za nimi pěchota) se silnou ochranou a podporou od letectva**. 14. května německé bombardéry zpustošily nizozemský **Rotterdam**, ale jen o tři dny později britské letectvo zničilo německé palivové zásobníky v Brémách a Hamburku; tím poprvé naznačilo možné budoucí vyrovnání sil ve vzduchu. Britská pozemní armáda podpořila francouzská vojska při obraně jejich země. Britové mohli využít britskou pevnostní enklávu **Dunkerque**, která ležela na francouzském pobřeží Doverské úžiny a jejíž specifický vývoj sahal až do časů Stoleté války 14. – 15. století. 20. května 1940 Němci (maršál Gerd von Rundstedt, 1875 – 1953, aj.) dosáhli břehů průlivu La Manche. Britské vojsko a část francouzské armády byly na přelomu května a června evakuovány po moři do Británie: unikátní, nanejvýš dramatická akce (**Dunkerský zázrak**), jíž se účastnily i britské rybářské čluny a

kteřá probíhala za tvrdých útoků německého letectva, přepravila do bezpečí více než 300 tisíc mužů a zachovala je pro slibnější boje v budoucnu. Jejich výzbroj však padla Němcům do rukou.

Dunkerský zázrak

14. května Němci dobyli Paříž a vzápětí bez problémů ze dvou stran ovládli Maginotovu linii (generál Heinz Guderian, 1888 – 1954). **Francie byla poražena.** Za Hitlerovy osobní účasti – a podle jeho příkazu – byla ponižující **francouzská kapitulace** podepsána **22. června 1940** na stejném místě (u Compiègne), a dokonce ve stejném

vagonu, kde Německo kapitulovalo 11. listopadu 1918. **Německo anektovalo Alsasko-Lotrinsko** a představitelé francouzské vlády odevzdali **Německu do správy zbývající Francii kromě části jejího středu a jihu.** Tam sídlila (v lázeňském městě **Vichy**) vláda označovaná jako **vláda Francouzského státu** (vedl ji maršál Philippe Pétain – 84 let –, známý z První světové války): šlo o autoritativní režim bez demokratických institucí, jenž stál **mimo vznikající francouzský odboj.** Do čela tohoto odboje se postavil generál **Charles de Gaulle** (1890 – 1970), který se nyní uchýlil do Londýna. Ovšem fakt, že silná Francie – o jejích menších sousedech nemluvě – se pod německým náparem zhroutila zhruba stejně rychle jako před půl rokem mnohem slabší Polsko, přinášel mocný psychologický efekt ve prospěch Německa.

Snímek, který se stal jedním ze symbolů jara 1940.

Války proti Francii se opatrně zúčastnila také **Itálie**, když obsadila alpské hřebeny i průsmyky na společné hranici.

Zároveň se odehrávaly velké změny také na opačném konci Evropy. Na podzim 1940 **Sovětský svaz** vnutil třem sousedním **pobaltským republikám, Litvě, Lotyšsku a**

Estonsku, spojenecké smlouvy, na jejichž základě umístil sovětské vojáky v některých pobaltských přístavech a letištích. V červenci 1940 Moskva prostřednictvím těchto posádek iniciovala a úspěšně podpořila ve všech 3 státech **komunistické převraty.** Nové, bolševické pobaltské vlády okamžitě požádaly o **začlenění** svých států **do Sovětského svazu** a bylo jim promptně vyhověno. Ve stejné době Sovětský svaz **anektoval od Rumunska Besarábii** (zhruba dnešní Moldavsko).

Shrnutí:

Na jaře 1940 fašistické Německo dobylo bleskovou válkou téměř celou západoevropskou pevninu. V dobytých zemích nastolilo okupační správu a poměry podobné jako na německém území. Jediným státem, který mohl klást odpor a stal se útočištěm prchajících antifašistů, byla Velká Británie pod novým premiérem Winstonem Churchillem. Sovětský svaz pohltit pobaltské republiky a okrajovou část Rumunska.

Otázky a úlohy:

1. Vysvětlete, proč německá expanze vedla k rychlému pádu západoevropských signatářů Mnichovské dohody.
2. Odhadněte, proč Němci zaútočili nejdřív na Dánsko a Norsko, a pak teprve na Francii.

Výběr z odborné literatury: Hubert W. Borchert: Tankový boj na Západě. Praha 2008. Charles de Gaulle: Válečné paměti 1940 – 1944. Praha 2011. Martin Gilbert: Churchill. Praha 2004. Walter Lord: Dunkerský zázrak. Praha – Litomyšl 2004. Donald Macintyre: Narvik. Praha 1989.

7. Konkrétní cíle německé okupace

Němci vytvořili na okupovaných územích podobné **prostředí**, jaké panovalo od r. 1933 v samotném **Německu**. Češi to zažívali již od března 1939, vypuknutí války ovšem situaci ještě zdramatizovalo. **Okupanti sledovali v obsazených zemích několik cílů:**

- a) využít je jako vydatnou **ekonomickou základnu** pro německou válečnou expanzi;
- b) zcela nebo zčásti je připravit pro **germanizaci** – prováděnou nejen jazykovým apod. působením, ale také, ba především usidlováním německého obyvatelstva;
- c) rasově je **vyčistit** podle Norimberských zákonů;
- d) vydrancovat jejich **kulturní bohatství** ve prospěch německého nacismu;
- e) **omezit nebezpečí aktivního odporu** vůči okupaci.
- f) přeměnit je ve vojenskú **nárazníkové pásmo** proti případným útokům na Německo.

8. Protektorát Čechy a Morava na počátku války

a) Každodennost protektorátního života

Konkrétní podobu života pod německou nacistickou okupací si ukážeme na příkladu **Protektorátu Čechy a Morava**. Jeho **obyvatelé** byli rozděleni do **3 skupin**:

(a) občané německé národnosti: automaticky se stávali občany Německé říše a v protektorátu získávali privilegované postavení: mohli zastávat (nadále či nově) výhodné pracovní pozice; mužům mladších ročníků ovšem hrozilo narukování do německé armády.

(b) občané české národnosti: dopadala na ně tíha všech plošných omezujících změn v zemi. Avšak na rozdíl od časů Rakousko-Uherska se jich netýkala vojenská služba (Hitler stanovil zásadu, že v německých ozbrojených silách budou sloužit jen etničtí Němci – početní omezení vojsk, které z toho vyplývalo, mělo být kompenzováno jistotou vysokého bojového nasazení).

(c) Židé (a Romové): nejdiskriminovanější část populace, fakticky zcela bezprávná a určená k postupné fyzické likvidaci.

Rozdělení bylo prováděno na základě povinného zkoumání rodinných rodokmenů. V nejisté době se stávalo, že některé rodiny z těch, které měly v příbuzenstvu nějakého Němce, se z kariérních důvodů dobrovolně přihlašovaly **k německé národnosti**: tento velmi krátkozraký krok se jim po válce těžce vymstil.

Gestapo nadále vyhledávalo, zatýkalo a k věznění či do koncentračních táborů předávalo osoby podezřelé z činnosti zaměřené proti okupantům.

Od června 1939 **Němci arizovali židovský majetek**, počínaje velkými firmami a lukrativními nemovitostmi. Postupně **zabavovali** také ty podniky a sídelní či administrativní objekty, které si nárokovali pro potřeby ozbrojených sil či okupačních úřadů. Jinak hospodářství zůstávalo v soukromých rukou, ale velké podniky včetně bank byly podřízeny **nucené správě**, která podle požadavků Německa určovala typ a objem produkce, směřování odbytu apod. Tato **regulace** byla – prostřednictvím centrálních protektorátních institucí – vnucena i středním a drobným podnikatelům. Během let 1939 – 1945 se **německá kapitálová účast** v protektorátu zvýšila desetkrát.

Byla zavedena **všeobecná pracovní povinnost**. **Zemědělci** dostali předepsáno, kolik vyprodukovaných potravin si mohou ponechat, vše ostatní odevzdávali za pevně stanovené výkupní ceny. Protektorát platil do Německa stále rostoucí **válečnou daň**: Německo tak získalo 43 tun měnového zlata. Protektorát vydával vlastní, ovšem podhodnocené peníze a poštovní známky.

Maloobchod byl svázán **lístkovým přidělovým systémem**: ten byl v protektorátu zaveden na podzim 1939 a týkal se potravin, textilu a obuvi. Pokud tedy zákazník přišel do obchodu, musel kromě peněz ještě odevzdat kupon s vyznačeným druhem příslušného zboží. Limity potravinové spotřeby byly skromné: dospělý Čech žijící ve městě si mohl týdně koupit 1200 g chleba a 900 g mouky, 500 g masa nebo masných výrobků, 210 g jedlých tuků, 2 litry mléka; říšští Němci

dostávali přiděly nejvyšší, Židé nejmenší. Kvetl ovšem předražený černý obchod a rodiny z venkova tajně zásobovaly potravinami své příbuzné ve městech.

Byl razantně omezen provoz osobních aut. Nedostatek ropy se řešil výrobou pohonných látek z bramborového lihu a přestavbou automobilů na využívání **dřevoplynu**.

V protektorátu bylo předepsáno **noční zatemnění** – na ochranu před spojeneckými letadly. Byl **omezen společenský život**.

Protektorátní potravinový lístek

Nastala **přísná cenzura** (dokonce v hospodách se objevily nápisy žádající hosty, aby se nebavili o politice, a na každém rozhlasovém přijímači musel být připevněn tištěný lístek upozorňující, že poslouchání nepřátelského rozhlasu se trestá vězením nebo smrtí).

V Německu odvody mužů do armády vytvářely akutní nedostatek pracovních sil v říši. Byl kompenzován tím, že mladí lidé z okupovaných zemí byli podrobeni **totálnímu nasazení**: museli organizovaně odejít do Německa, aby tam pracovali v německých továrnách. Praxe, která původně vypadala jako pracovní zkušenost, se ovšem postupem války měnila v drama: prudce se zhoršily pracovní i životní podmínky a totálně nasazení pracovníci byli stále častěji ohrožováni spojeneckými nálety. Za celou válku bylo totálně nasazeno **více než 600 tisíc mladých Čechů**.

Propaganda ovládla protektorátní **tisk, rozhlas i filmové týdeníky**. Veřejnost byla masírována také akcemi typu *Winterhilfe*: sběr rukavic, čepic, teplého prádla apod. pro německé vojáky bojující v zimních podmínkách. Ve **školách** nyní hodiny měly začínat árijským pozdravem a byla zavedena povinná němčina, zato byl zrušen dějepis a žactvo začalo sbírat odpadové suroviny. Protektorátní ministerstvo školství vytvořilo *Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě* jako mládežnickou organizaci vychovávající mladé Čechy k náklonnosti vůči germanizaci a nacismu.

Již od prvních let války se obyvatelé protektorátu a Sudet setkávali s přímým ohlasem válečných operací také prostřednictvím **válečných zajatců**, kteří – ubytovaní ve vojensky střežených táborech – pracovali nejčastěji na stavbách, v zemědělství a v lese. Například jenom v jižních Čechách bylo v době Druhé světové války více než 100 zajateckých táborů, přičemž v každém z nich žilo několik desítek zajatců: z více než 10 národností početně vynikali Francouzi.

Shrnutí:

Území okupovaná Německem se ocitla v nacistické atmosféře diskriminace, propagandy, represí a válečné kampaně. Rychle přišel i hmotný nedostatek a ekonomické potíže: lékem měla být centrální regulace hospodářského života, snížení civilní spotřeby a podpora nacistické expanze. Přiblížila se hrozba válečných operací, zejména leteckých.

Otázky a úlohy:

1. Zjistěte některé podrobnosti o protektorátním životě ve vašem kraji.
2. Odhadněte, proč Němci zaútočili nejdřív na Dánsko a Norsko, a pak teprve na Francii.

Výběr z odborné literatury: Jan Gebhart – Jan Kuklík: Dramatické i všední dny protektorátu. Praha 1996. Marie Michlová: Protentokrát. Řitka 2012. B. Uhlíř – Jan Kaplan: Praha ve stínu hákového kříže. Praha 2005.

b) 17. listopad 1939

Co to opravdu znamená žít pod nacistickou okupací, ukázali Němci již na podzim 1939 v Protektorátu Čechy a Morava. Všechno začalo 28. října: československý státní svátek se poprvé připomínal v době nesvobody. Na Václavském náměstí v Praze se uskutečnila velká, byť tichá demonstrace klidného odporu proti okupantům. Německé ozbrojené síly ji rozehnaly do okolních ulic a pak začaly do houstnoucích davů střílet. Tak byl zabit mladý pekařský dělník Václav Sedláček (1917 – 1939) a smrtelně zraněn student Karlovy univerzity, medik Jan Opletal (1915 – 1939). Opletalův pohřeb 15. listopadu se stal další mohutnou, důstojnou demonstrací českého odporu proti okupantům: v čele početného smutečního průvodu kráčeli vysocí představitelé univerzity včetně rektora Bedřicha Hrozného, světově proslulého asyriologa – cílem bylo zdůraznit, že nacisté bezprecedentně pošlapávají akademické svobody a ničí naděje mladých lidí.

Jan Opletal

Hitler osobně nařídil z Berlína brutální odvetu: 17. listopadu byly uzavřeny všechny české vysoké školy, německé ozbrojené síly přepadly pražské vysokoškolské koleje, 9 studentských aktivistů vzápětí

popravili zastřelením a v následujících dnech zatkli a do koncentračního tábora poslali 1 200 studentů. Události sami Němci hojně medializovali, takže 17. 11. 1940 v Londýně studentští představitelé různých národností vyhlásili 17. listopad Mezinárodním dnem studentstva.

Adolf Hitler na poradě v Berlíně 16. 11. 1939:

(...) 15. března byl můj velký omyl. Lituji, že jsme s Čechy nenaložili jako s Poláky. Události 28. října a 15. listopadu ukazují, že Češi nezasluhují jiný osud... Nebudu se ostýchat do ulic postavit třeba i děla. Do každého hloučku se bude střílet kulomety. Bude-li ještě nějaká demonstrace, srovnám Prahu se zemí...

9. Protifašistický odboj

Pod pojmem *odboj* se rozumí takové **organizované úsilí (bojové či nenásilné) zaměřené proti státním institucím nebo cizím okupantům, které není realizováno pravidelnou armádou** (provádějí je tedy většinou civilisté). Pojem *odboj* je chápán jako **hodnotově kladný**: odbojáři musejí počítat s tím, že exponenti vlády či okupační moci je naopak budou označovat za rozvratníky, zrádce, záškodníky, teroristy apod. Mezi terorismem a odbojem ovšem existuje zásadní rozdíl: odbojáři mají při svých akcích za výhradní cíl režimní představitele či ozbrojené síly (a dodávají tak naději běžné populaci), zatímco teroristé útočí primárně na bezbranné civilní obyvatelstvo a splnění svých cílů se snaží dosáhnout vytvořením všeobecné atmosféry strachu.

Jako odboj můžeme označit již protinapoleonské hnutí ve Španělsku či Rusku nebo protihabsburské úsilí některých středoevropských národů za První světové války. **Odboj za Druhé světové války** však svým rozsahem a významem představuje zcela **novou kvalitu**.

Základní formy protifašistického odboje byly tyto:

1. Výzvědná činnost ve prospěch Spojenců: vypadala často tak, že jejími koncovými aktéry byly stovky a tisíce zdánlivě obyčejných lidí: třeba pekařů, kteří shromažďovali informace prostě jen o tom, kolik chleba vozí každé ráno do německých kasáren ve své zemi. Tyto údaje předávali

zasvěcenějším odbojářům, kteří je sumarizovali a tajnou cestou, nejčastěji skrytou vysílačkou (vojenskou nebo amatérsky vyrobenou) předávali do Londýna, kde z nich britští strategičtí odborníci vysuzovali informace o pohybu a početnosti německých ozbrojených sil a podle toho plánovali letecké útoky.

2. Skrývání pronásledovaných osob (unikajících odbojářů, uprchlých vězňů či zajatců nebo sestřelených spojeneckých letců): další odbojová činnost některých běžných občanů, často se však neobešla bez vniknutí do úřadoven: k ukořistění úředních formulářů, razítek apod. pro vytváření falešných osobních dokladů. Nacisté se snažili tomuto odboji čelit naprosto vážně míněnými výhrůžkami, že v případě odhalení bude potrestána – i smrtí – celá pomáhající rodina, včetně dětí.

3. Diverzní akce: útoky (nejčastěji výbušninami) ničící vojenská skladiště, železniční a silniční mosty, vojenská vozidla apod. Tyto akce početně narůstaly v době, kdy se k danému území přibližovala válečná fronta: cílem bylo ztížit postup nepřátelských vojsk vstříc Spojencům.

4. Útoky na osobnosti nepřátelského režimu: šlo o nejméně časté akce, ale každá z nich vyvolávala velkou pozornost: nejproslulejším příkladem se stal úspěšný atentát, kterým českoslovenští parašutisté poslaní z Británie zlikvidovali v Praze Heydricha; v závěru války sám Hitler čelil pokusu o atentát, který připravila skupina německých důstojníků.

5. Partyzánské hnutí: partyzáni jsou organizovaní nevojenští bojovníci, kteří na území kontrolovaném okupanty či kolaborantskou vládou vedou ozbrojený zápas proti nepříteli (od diverzních akcí až po otevřený boj). Postupem války Spojenci shazovali na padácích k partyzánům své vojenské důstojníky, aby partyzánskou činnost vedli a koordinovali. Vrcholem pak byly akce, kdy v jeden okamžik Spojenci zahájili ofenzivu na frontě a zároveň bránícím se armádám Osy začaly za zády vybuchovat mosty a vojenské vlaky. Partyzáni ovšem mohli žít a operovat jen v oblastech s dostatkem přírodních úkrytů, a tedy s řidším osídlením: od francouzských hornatin přes Českomoravskou vrchovinu a slovenské hory až po ruské lesy a divoký Balkán.

6. Šíření zakázaných informací: emigrantské vlády provozovaly pravidelné rozhlasové vysílání do okupované vlasti, kde pak odbojáři šířili prostřednictvím letáků apod. žádoucí informace o skutečné situaci na frontách či v zákulisí okupační moci.

7. Účast na špionáži: ačkoli výzvědná činnost byla záležitostí profesionálně připravených agentů, civilisté mohli pomáhat poskytováním úkrytů v bytech, podílem na vytváření falešných identit apod. Musíme ovšem přiznat, že také nacistická výzvědná služba (Abwehr) měla své agenty zejména v Anglii – vzhledem k tomu, že Londýn se stal útočištěm bezpočtu antifašistických emigrantů z kontinentu, úspěšný německý špión nemusel ani umět bezvadně anglicky.

8. Exilové vlády a zahraniční vojenské jednotky: vlády v exilu sídlily především v Londýně. Organizovaly vytváření vojenských jednotek ze svých občanů, kteří stihli emigrovat z okupované vlasti. Tyto jednotky působily v rámci britské a později i sovětské nebo americké armády, ale zdůrazňovaly svou svébytnost. Exilové vlády také podporovaly domácí odboj a připravovaly opětné převzetí moci po porážce Osy.

Shrnutí:

Prvním brutálním činem Osy proti mírumilovnému civilnímu obyvatelstvu byl násilný zásah proti pražským obyvatelům a zejména studentům 28. října a 17. listopadu 1939. V okupované Evropě se po vypuknutí války vzrážel protifašistický odboj civilního obyvatelstva, který na dálku spolupracoval se spojeneckými armádami: měl podobu neozbrojeného i bojového úsilí a významně přispěl ke konečnému vítězství Spojenců.

Otázky a úlohy:

1. Zjistěte některé podrobnosti o odbojové činnosti za Druhé světové války ve vašem kraji.
2. Dnes se partyzánské boje často označují výrazem ze španělštiny. Jakým?

Výběr z odborné literatury: Český antifašismus a odboj. Praha 1988.

10. Československý odboj za Druhé světové války

Československý odboj proti fašismu patřil i ve světovém měřítku k velmi úspěšným hnutím odporu proti Ose. Důvody byly zejména tyto:

a) Češi a Slováci si byli vědomi, že jejich stát po stránce národnostních a sociálních práv, po stránce kulturní úrovně, historických tradic a ekonomického rozvoje patří mezi nejvyspělejší státy světa; Čechoslováci prostě **byli na svou republiku hrdí**;

b) Zánik československé demokracie se udál již před vypuknutím války, a proto také **počátky odbojových struktur** se tu vytvářely podstatně dřív – a důkladněji – než jinde v Evropě.

c) Mnozí českoslovenští muži byli – především z vojenské služby – **dobře obeznameni a vycvičeni**, pokud šlo o střelbu, ovládání vojenské techniky a bojovou disciplínu a byli **připraveni** tyto schopnosti použít proti fašistickému nepříteli;

d) Čeští muži i ženy měli často za sebou léta v **Sokole, skautu** a podobných organizacích, takže disponovali potřebnou fyzickou zdatností i žádoucími morálně volnými vlastnostmi;

e) Leckteří Čechoslováci měli **zkušenosti ještě z prvního odboje** a dokázali je nyní aplikovat, byť i zde platilo, že dvě desetiletí časového odstupu – a z toho vyplývající úbytek sil – byly znát.

Struktura československého protifašistického odboje:

1. Československá vláda v exilu: byla nejvyšším orgánem celého československého odboje, oficiálně se nazývala *Prozatímní státní zřízení* (neboť tu nešlo jen o ministry) a za oficiální počátek její existence může být považován **červenec 1940**, kdy ji uznali Britové. Tvořili ji:

a) **Prezident republiky: Edvard Beneš;**

b) **Exilová československá vláda:** jejím předsedou byl předseda lidovců a prvorepublikový ministr, katolický kněz **Jan Šrámek** (jeho jmenování vycházelo vstříc pravému křídlu prvorepublikové demokratické politické scény). Dalšími významnými členy byli **Jan Masaryk** (1886 – 1948; syn T. G. M., od 1925 vyslanec ve Velké Británii, v exilové vládě ministr zahraničí), ministr národní obrany generál **Sergěj Ingr** (1894 – 1956; legionářský a prvorepublikový velitel); ministr vnitra **Juraj Slávik** (1890 – 1969; slovenský agrárník – právník a diplomat). V aparátu ministerstev exilové vlády působily další výrazné osobnosti, z nichž nejznámější je vedoucí vojenského zpravodajství generál **František Moravec** (1895 – 1966);

c) **Státní rada československá:** poradní orgán exilové vlády, skládala se z dalších československých politiků v londýnském exilu, vzdáleně hrála roli neexistujícího parlamentu, jejím prvním předsedou byl veterán sociálnědemokratické politiky **Rudolf Bechyně** (1881 – 1948).

Exilová vláda mj. jmenovala velitele jednotek a útvarů **československého zahraničního vojska**; zmíníme se o nich v souvislosti s jejich konkrétními válečnými činy.

2. Domácí občanský odboj:

Organizovaný protifašistický **odboj československého lidu** se dělil na **občanský a komunistický** (komunisté zastávali zvláštní, vyčleněnou pozici z několika důvodů, které vysvětlíme níže). Občanský odboj byl od počátku **spojen** svými postoji i organizací s **československou exilovou vládou**. Tvořily jej především **3 složky**:

a) **Politické ústředí:** skládalo se z **prvorepublikových politiků**, působilo ve velkých městech, v čele stál více než sedmdesátiletý **Přemysl Šámal**, někdejší vůdčí osobnost tajné protihabsburské Maffie. Z dalších členů PÚ jsou pro dnešek nejznámější národněsocialistický právník **Prokop Drtina** (1900 – 1980) a agrárnický ekonom **Ladislav Feierabend** (1891 – 1969); oba však brzy emigrovali do Londýna (Drtina 1939, Feierabend 1940 – stal se ministrem financí Benešovy vlády).

b) **Obrana národa:** působila po celém území protektorátu, tvořili ji mnozí **důstojníci a další vojáci** československé armády, **sokolové, sportovci, ale i učitelé, živnostníci, dělníci aj.**, celkem až téměř 100 tisíc lidí. ON představovala nejzdatnější složku československého odboje, neboť její

jádro tvořili lidé rozumějící vojenství, fyzicky a střelecky zdatní a přijímající riziko ztráty života. Vůdčí osobnosti ON se politicky blížily pravému, konzervativnímu křídlu prvorepublikové politiky. ON organizovala emigraci důstojníků do spojeneckých armád, výzvědnou činnost, vytváření tajných skladů zbraní, přípravu diverzních akcí, sledování kolaborantů apod. Prvním velitelem ON byl generál **Josef Bílý** (1872 – 1941), proslulou se stala skupina **Tři králové**, kterou tvořili **Josef Balabán** (1894 – 1941), **Josef Mašín** (1896 – 1942) a **Václav Morávek** (1904 – 1942).

Generál Josef Bílý

c) Petiční výbor Věrní zůstaneme: byli to levicoví intelektuálové – organizátoři vlastenecké petice *Věrní zůstaneme* z doby Mnichovské krize 1938. Orientovali se na nenásilný odboj, pro dnešní veřejnost je z nich nejznámější národněsocialistická poslankyně **Milada Horáková** (1901 – 1950)

Koordinační centrum domácího občanského odboje se nazývalo **ÚVOD (Ústřední vedení odboje domácího)**.

3. Komunistický odboj:

Zvláštní postavení Komunistické strany Československa v odboji bylo dáno jednak tím, že šlo o jedinou větší prvorepublikovou stranu, která nebyla členem Pětky, jednak tím, že KSČ – v souladu s německo-sovětskými pakty a se stanovisky Kominterny – zastávala v letech 1939 – 1941 **názor, že vypuknuvší válka je z obou stran válkou imperialistickou** (agresivní). V praxi se to projevovalo tím, že komunisté kladli vinu za válku nejen nacistům, ale i appeaserům a Benešovi jako jejich někdejšímu spojenci, a proto si udržovali odstup od londýnské exilové vlády.

Nejsilnější stránky komunistického odboje vyplývaly ze skutečnosti, že **KSČ byla zakázána již za druhé republiky** (na podzim 1938), takže si vytvořila **propracované odbojové struktury** ještě před příchodem nacistů. Vůdce strany **Klement Gottwald**, ač hýřival razantní rétorikou, již v listopadu 1938 uprchl do **Moskvy**, kde se svými spolupracovníky, komunistickými poslanci **Rudolfem Slánským** (1901 – 1952) a **Janem Švermou** (1901 – 1944), aj., vybudoval **zahraniční vedení strany**, které posléze vydával za paralelu k londýnské vládě, neboť navázal kontakty s vlivnými sovětskými politiky včetně **Stalina**. **Domácí komunistický odboj** – funkcionáři Antonín Zápotocký (1884 – 1957), Antonín Novotný (1904 – 1975), novinář Julius Fučík (1903 – 1943) aj. – byl soustředěn kolem **ilegálního ústředního výboru strany**, věnoval se (v ilegálním Rudém právu) šíření komunistických interpretací aktuálního dění, ukrýval pronásledované antifašisty apod.

Shrnutí:

Československý druhý (protifašistický) odboj měl svůj nejvyšší orgán v exilovém Prozatímním státním řízení v Londýně (prezident Edvard Beneš, vláda s premiérem Janem Šrámkem, Státní rada), v domácím občanském odboji byli nejvýkonnější organizace Obrana národa, Politické ústředí a Petiční výbor Věrní zůstaneme. Komunistická strana vedla svou odbojovou činnost odděleně (zahraniční vedení strany v Moskvě v čele s Klementem Gottwaldem, domácí ilegální ústřední výbor).

Otázky a úlohy:

1. Kteří z uvedených odbojářů se zapsali do dějin také v jiné době a čím?
2. Které beletristické knížky nebo filmy čerpají své náměty z českého protifašistického odboje? Zjistěte o nich podrobnosti.

Výběr z odborné literatury: Radomír Luža: V Hitlerově objetí. Praha 2006. Jiří Šolc: Osudná rozhodnutí. Praha 2006. Jiří Šolc: Podpalte Československo! Praha 2005.

11. Třetí etapa války: Bitva o Británii a italské útoky na jihovýchodě (1940 – 1941)

a) Bitva o Británii

První velkou bitvou Druhé světové války se stala letecká Bitva o Británii, dodnes nejproslulejší vzdušné střetnutí všech dob. Německo totiž po ovládnutí západoevropské pevniny zahájilo mohutnou vlnu leteckých útoků, bombardovacích i stíhacích, na jižní Anglii včetně Londýna s cílem **připravit půdu pro námořní invazi na Britské ostrovy**. Britové, posílení také vojáky jiných národností, postavili proti tomuto záměru heroickou obranu. Země vedená premiérem **Churchillem**, který hned po nástupu do funkce v květnu 1940 oznámil Britům, že jim nemůže slíbit nic než krev, dřinu, slzy a pot, se koncentrovala na jednotný postup proti nejdramatičtějšimu ohrožení, jaké jejich země kdy zažila. Počínaje sofistikovanou protileteckou ochranou civilistů přes palební sílu protiletadlových zbraní až po znamenité výkony stíhacích letců, podařilo se poprvé od začátku války postavit Ose do cesty překážku, kterou nebylo možné zdotat.

Německá luftwaffe zahájila sérii útoků **13. srpna 1940** a vrhla do boje asi 2 800 letadel různých typů. Proti nim Britové mohli nasadit asi 650 stíhaček. Na britské straně ovšem stál objektivní fakt, že jejich obrana využívala pokročilejší radary než Němci a že britské zbrojovky dokázaly plynuleji než německé nahrazovat zničené stroje. Obě strany nejprve utrpěly těžké ztráty. Vrchní velitel německých leteckých operací maršál Hermann Göring se pak rozhodl zlomit Brity rozsáhlým **bombardováním Londýna** a okolí. Koncentrace na brutální ničení civilních cílů však ubrala Němcům sílu potřebnou pro letecké souboje a Britové získali ve vzduchu převahu. V britském letectvu (Royal Air Force) se vyznamenali také letci českoslovenští, polští aj. Některé osobnosti z jejich řad se staly velmi proslulými: **František Fajtl** (1912 – 2006) bojoval v letectvu po celou válku, v r. 1942 byl sestřelen nad Francií, ale dokázal se po dobrodružném putování vrátit do Anglie a znovu se zapojit do bojů, **František Peřina** (1911 – 2006) při obraně britského vzdušného prostoru v r. 1940 během 3 dnů sestřelil 7 německých bombardérů, a nejúspěšnějším stíhačem celé Bitvy o Británii se stal **Josef František** (1914 – 1940), který bojoval v řadách polských letců a sestřelil nejméně 17 německých letadel (zahynul při hlídkovém letu).

*František Fajtl,
František Peřina,
Josef František*

*Německý
víceúčelový
bojový letoun
Junkers
a britská
jednomístná
stíhačka Spitfire*

Němci vážně poškodili **Londýn** a některá jiná britská města (nejvíce středoanglické **Coventry**) a zabili **23 tisíc civilistů**. Ztratili však přes 1 800 letadel, zatímco Britové 915 strojů. Bitva, jejíž konec byl pozvolný (v rozmezí 31. 10. 1940 / 31. 3. 1941), se stala prvním spojeneckým vítězstvím ve válce, Němci však oprávněně počítali s tím, že dosáhnou nových vítězství jinde.

b) Britské vítězství ve východní Africe

V létě **1940 Italové zaútočili z Etiopie** (kterou ovládali od r. 1936) **na britské kolonie** ve východní Africe, především na **Keňu a Britské Somálsko**, a dobyli tam rozsáhlá území. V první polovině r. **1941** však **Britové** nejenže **Italy vyhnali**, ale také od nich **osvobodili Etiopii**, kam se tedy vrátil císař Haile Selassie I. Východoafrická fronta byla ve Druhé světové válce **prvním bojištěm**, kde se boje uzavřely **kapitulací Osy a vítězstvím Spojenců**: šlo však o odlehlou a méně významnou oblast.

c) Počátky bojů na Balkáně a na Blízkém východě

Na **podzim 1940** se do války vydatně zapojili **Italové**. Rozpoutali boje na **Balkáně** (v **říjnu 1940** z Albánie, kterou okupovali od jara 1939, zaútočili do **Řecka**) a v **severní Africe** (v **září 1940** vpadli ze své severoafrické kolonie Libye do **Egypta**, který byl samostatným královstvím, ale kde setrvalo britské vojsko k ochraně Suezského průplavu). V obou případech však narazili na houževnatý odpor.

Řekové se nejen ubránili, ale podnikli **protiútok**, jímž ovládli část Albánie. Podpořili je **Britové**: nejprve z námořní a letecké základny nově zřízené na Krétě (říjen 1940) a pak i přímým vyloděním na řecké pevnině (březen 1941).

Na přelomu let 1940 a 1941 **Britové** z Egypta nejenže **italský útok odrazili**, ale také dobyli východní Libyi. Podpořili je v tom vojáci zahraničního francouzského odboje (**Svobodné Francie**): velel jim **Charles de Gaulle** a jejich základnou byly francouzské kolonie zaujímající většinu Sahary a přilehlá území. Tyto jednotky přešly poušť (z dnešního státu **Čad**) do jižní Libye a dobyly tam skupinu oáz Kufra: tím se obnovily (po více než půlroce) francouzské boje na straně Spojenců.

Na **jaře 1941** došlo ke **dvěma významným státním převratům**. Nejprve (v březnu 1941) byla v **Jugoslávii svržena dosavadní proněmecká vláda**, a vzápětí (v dubnu 1941) byla v **Iráku naopak svržena probritská vláda**. Zatímco první událost zařadila Jugoslávii na listinu německých válečných cílů, druhý převrat vyvolal **válku mezi Irákem a Velkou Británií**, která měla v zemi vojenské posádky a nyní zde další vojáky vylodila. Britové zahrnuli do svých blízkovýchodních operací také boje proti jednotkám vichystické Francie v **Sýrii** a dosáhli tu svého dalšího vítězství: Podobně jako ve východní Africe však stále šlo sice o ovládnutí relativně rozsáhlých území, ale počty bojujících vojáků nebyly velké (v řádu desetitisíců na každé straně).